

ресурсами і соціально-екологічними функціями.

Література

1. Полянський Е.В., Тришин В.С. Лесохозяйственное производство и его продукт // Лесное хозяйство. – 1988. – №5. – С. 23-27.

2. Власність і господарський механізм в умовах оновлення економіки / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 1992. – 176 с.

3. Петров В.Н. Экономико-правовые аспекты объектов и субъектов лесных отношений // Лесное хозяйство. – 1999. – №1. – С. 130-135.

4. Горемыкин В.А., Бугунов Э.Р. Экономика недвижимости. – М.: Филинь, 1999. – 592 с.

5. Антоненко І.Я. Еколого-економічна оцінка ефективності використання і охорони лісових ресурсів: Автореф. дис. ...канд. екон. наук: 08.08.01 / РВПС України НАН України. – К., 2001. – 19 с. 6. Гровер Р., Соловьев М. Управление недвижимостью. – М.: ВШПП 2001, 293 с.

7. Экономика и управление недвижимостью / Под общ. ред. проф. П.Г. Грабовского. – Смоленск: Смолинплюс, АСВ, 1999. – 136 с.

Статья поступила в редакцию 24.12.2003

В.В.КУЗЬМЕНКО,

Донецкий державний університет економіки та торгівлі

ДЕРЖАВА ЯК ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Як свідчить світовий досвід, забезпечення економічної безпеки є гарантією самостійності та незалежності держави, умовою стабільності та ефективного функціонування суспільства. Формування ринкової економіки в Україні суттєво вплинуло на умови економічного функціонування держави. Так, відбулися зміни у відносинах власності (роздержавлення та приватизація), у формах і методах державного регулювання, пріоритетах розвитку, як на державному і регіональному, так і на підприємницькому рівнях. Все це різною мірою обумовило нестабільність зовнішнього та внутрішнього економічного середовища і появу якісно нових проблем, що стосуються подальшого економічного розвитку та вимагають теоретичного обміркування і розробки практичних рекомендацій щодо їх вирішення. До переліку саме таких проблем належить проблема забезпечення економічної безпеки держави, регіонів, підприємств.

Треба зауважити, що проблеми економічної безпеки почали досліджуватися в нашій державі нещодавно, але вже існує значна кількість наукових праць, які присвячено питанням забезпечення економіч-

ної безпеки на різних рівнях економіки. Так, Ковальов Д. [1], Сухорукова Т. [1], Забродський В. [2], Капустін Н. [2], Олійников Є. [3] та багато інших економістів займалися вивченням рівнів економічної безпеки, визначали її базові складові та чинники, що мають на них вплив, розробляли методи оцінки вірогідності негативного впливу зовнішнього середовища на ці складові. Але не достатньо уваги приділялося державі як гаранту економічної безпеки усіх рівнів.

Тому дана стаття має на меті визначення ролі та місця держави як інституту економічної безпеки, дослідження законодавчо-правової бази, що є основою економічної безпеки на будь-якому рівні та визначення напрямків політики нашої держави щодо економічної безпеки.

Дійсно проблема забезпечення національної безпеки України за останній час набула не аби якої актуальності. На стику ХХ-ХХІ сторіч наша батьківщина переживає дуже складний період – формування державності. Розвиток України як незалежної суверенної держави відбувається в складних внутрішніх умовах, що є наслід-

© В.В.Кузьменко, 2004

ками зтяжної економічної й соціальної кризи. Але він є частиною розвитку світової економіки, яка, на жаль, несе в собі велику кількість загроз і ризиків, виникнення яких є результатом жорстокої боротьби національних економік за світову першість транснаціональних корпорацій, за сфери впливу та економічні інтереси. Треба зауважити, що у випадку України неможливо застосування вже накопиченого світовою історією досвіду, тому що трансформаційні процеси в державі мають тривалий характер. В цій ситуації для зайняття відповідного місця у світовій спільноті Україні необхідно науково обґрунтована стратегія захисту національних інтересів.

В останній час поняття “економічна безпека” набуло нових ознак, воно відображає такий стан економіки, який забезпечує спроможність протистояння системи негативним впливам із зовнішнього середовища. Відповідно цьому погляду економічна безпека обумовлена впливами зовнішнього середовища, яке в умовах ринкової економіки має рухливий і нестабільний характер. На жаль саме цьому підходу приділено дуже мало уваги в публікаціях вітчизняних вчених [1; 2]. Слід зазначити, що цей підхід є прогресивнішим, але й він має недоліки. Одним з них, на наш погляд, є те, що прийняття економічної безпеки як “...стану захищеності...” [2], зводить реалізацію економічно безпечного розвитку до спроможності економічної системи адаптуватися в невизначеному та рухливому середовищі. Таким чином, зникає можливість передбачення перспектив її розвитку.

При використанні системного підходу у визначенні економічної безпеки, досліджувані явища і процеси розглядаються у взаємозв'язку, при чому розглядаються як внутрішні зв'язки системи так і зовнішні.

Найбільш оптимальним є ресурсно-функціональний підхід. Автори цього підходу вважають, що економічна безпека – це стан найбільш ефективного використання економічних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування економічної системи в тепе-

рішньому і майбутньому [3]. З цією метою досліджується сукупність процесів, які відбуваються в економічній системі, з усіма їх характерними особливостями та взаємозв'язками, які об'єднані в єдину групу з точки зору їх функціональної ролі в забезпеченні економічної безпеки. При цьому виділяють наступні функціональні складові економічної безпеки: економічна, політична, соціальна, інформаційна, кадрова, науково-технологічна, екологічна та силова.[3]

Вивчення сутності цього підходу дозволяє визначити його переваги – комплексний характер, тобто в його межах досліджуються головні фактори, які впливають на стан функціональної складової економічної безпеки, вивчаються основні процеси, які впливають на забезпечення економічної безпеки, аналізуються розподілення та використання економічних ресурсів, роздивляються економічні індикатори, які відображають рівень економічної безпеки, розроблено методи забезпечення максимально високого рівня функціональних складових економічної безпеки. Однак ці переваги водночас є недоліками, тому що економічна безпека роздивляється дуже широко: адаптація до зовнішнього середовища, якість використання економічних ресурсів, ефективність управління, якість аналізу, обліку, планування та прогнозування тощо, що ускладнює процес дослідження її рівня, а тим більше процес розробки стратегії економічно безпечного розвитку. Ресурсно-функціональний підхід найбільше відповідає реаліям сьогодення, але він потребує доробки з метою можливості його практичного використання в процесі стратегічного планування на різних рівнях економіки. Зокрема, проведені дослідження дали право вважати, що кожний з рівнів економіки має пріоритетні функціональні складові. Тобто, стратегія економічно безпечного розвитку держави, регіону або окремого підприємства не може в рівному ступені залежати від кожної функціональної складової економічної безпеки.

Поняття “національна економічна безпека” досить швидко увійшло в полі-

тичне та суспільне життя України, що характерно практично для всіх країн світу. Так, в Адміністративному Кодексі України під національною економічною безпекою розуміється стан захищеності державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних прав та інтересів громадян держави.

Для розуміння сутності економічної безпеки важливо усвідомити її зв'язок з такими поняттями як "розвиток" та "сталість". Розвиток є одним із компонентів економічної безпеки. Але не будь-який розвиток відповідає вимогам безпеки. Сталість та безпека – це найважливіші характеристики економіки як єдиної системи. Їх не слід протиставляти, бо кожен з цих термінів характеризує стан економіки. Сталість економіки відображує міцність та надійність її елементів, зв'язків всередині системи, її здатність до самовідтворення.

У 1998 році було розроблено Концепцію економічної безпеки України, в якій сутність економічної безпеки було визначено як "... спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій, та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз" [4]. Треба зазначити, що в цьому документі визначено головні загрози економічній безпеці України та розкрито їх сутність, досліджено питання безпечного функціонування окремих секторів економіки, приведено інтегральні показники економічної безпеки України [4].

Однією з найважливіших функцій держави є забезпечення її економічної безпеки (ст. 17 Конституції України). У зв'язку з цим у Раді національної безпеки й оборони при Президентові України створено Управління економічної безпеки. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД) та Національний інститут україно-російських відносин (НІУРВ) пра-

цюють без зупинок. Усвідомлюючи значення економічної безпеки, Кабінет Міністрів України видав розпорядження від 25 травня 1998 року (№ 345-р) про створення робочої групи, завданням якої є формування стратегії та Національної програми забезпечення економічної безпеки України до 2005 року. Та на жаль це завдання й досі не виконано.

Усі зазначені установи виходять з того принципу, що достатньо викласти методологію або методику, щоб з'явилась захищеність. Та життя спирається не тільки на теоретичні висновки, а й на дії. Ось чому ми маємо чітко усвідомлювати важливість для забезпечення економічної безпеки держави як теорії, так і практичних заходів. З метою контролювання ситуації державою необхідне її досконале знання. У даному випадку знання – це володіння певним обсягом статистичного матеріалу, на базі якого можливо проводити аналіз та формулювати висновки. Однак, цього недостатньо. Необхідно оволодіти механізмом, що дозволить сприймати та оцінювати інформацію адекватно стану предмета дослідження. Такий механізм базується на засадах історії, вмінні збагнути, що відбувається і чому держава – це система. Таким чином, щоб її захистити, необхідно знати за якими законами вона існує, що є загрозами її існуванню, як вони виявляються та яким чином їм можна запобігти.[5]

Науковими дослідженнями встановлено чотири ступені економічної безпеки держави: чутливість, уразливість, спокій, розпад. Сукупність обмежень, що створюють захисну оболонку, зведена у систему критичних обмежень, яка встановлює граничне значення кожної з загроз по кожній складовій економічної безпеки.

Загрозою вважають дію, що прямо чи опосередковано впливає на зниження рівня стабільності та стану спокою держави, тобто порушує умови сталого існування та розвитку держави. Стабільність вимірюється забезпеченістю функціонування та розвитку держави необхідною кількістю матеріальних, фінансових, трудових ресурсів та часу.

Розрізняють такі рівні стану стабільності:

- неповна стабільність, яка характеризується частковим забезпеченням прав людини, відтворенням деяких форм політичного та суспільного життя. Ознакою цього рівня є кризовий стан економіки. Найбільш ефективними у цей період є економічні методи управління;
- повна нестабільність, яка означає момент знищення держави або зміни економічного ладу. Цей рівень характеризується недотриманням прав людини, превалюванням державних інтересів над інтересами людини, диктатурою, великими витратами на утримання армії та внутрішніх силових угруповань, руйнацією політичного та суспільного життя. Найбільший ефект у цей час має військове управління;
- динамічна стабільність, під час якої вирує політичне та суспільне життя, дотримання прав людини стає пріоритетним напрямком діяльності держави, економічні проблеми зводяться до мінімуму.[6]

Сучасна Україна живе в умовах неповної стабільності і тому найефективнішим для нас зараз є економічне управління, що має направляти основні зусилля на здолаття економічної кризи. Ознакою здолання економічної кризи є розвиток. Поява ознак розвитку (збільшення ВВП, зниження рівня інфляції, стабільність національної валюти, зниження рівня безробіття та підвищення добробуту населення) свідчить, що держава виходить на новий рівень стабільності. Економічне управління потребує змін у правовій системі держави, що означає спрямованість кожного законодавчого акту на підвищення економічного потенціалу країни.

Ще раз необхідно зауважити, що економічна безпека характеризується таким станом національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розширеного самовідтворення та спроможність задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільс-

тва, держави. Важливими складовими економічної безпеки України є силова, екологічна, техніко-технологічна, політико-правова (саме вони сприяють відтворенню таких рівнів безпеки держави, як сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, зовнішньоекономічна, технологічна, продовольча безпека тощо).

При аналізі економічної безпеки виділяють передусім три основні фактори:

— економічна незалежність, що означає насамперед самостійне формування економічної політики, здійснення державного контролю над національними ресурсами та державного регулювання економіки, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

— стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає забезпечення міцності й надійності всіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

— здатність до саморозвитку і прогресу, тобто можливість вибору власної моделі розвитку, спроможність самостійно реалізовувати й захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний та духовний потенціал країни.

Економічний потенціал України, який є матеріальною основою національної безпеки, нині значно ослаблений і неспроможний забезпечувати належним чином суверенітет і обороноздатність України, захист її національних інтересів, фізичний і духовний розвиток нації. Втрачається науково-технічний потенціал (близько 6% кожного року), знижується життєвий рівень, згортаються інвестиційні процеси (у 2002 році їх обсяг скоротився на 10%), зростає безробіття, розростається й міцніє тіньовий сектор економіки, спостерігається намагання деяких розвинутих країн та Росії використати економічну ослабленість України у своїх національних інтересах.[7]

Для реалізації концепції економічної безпеки України потрібна насамперед політична воля керівництва держави та рішучі заходи адміністративного, економічного та правового характеру. Загрозливі тенденції поглиблення соціально-економічної ситуації надзвичайно актуалізували питання щодо розроблення та втілення в життя стратегії забезпечення економічної безпеки України. Нині це завдання є одним із найважливіших національних пріоритетів і вимагає посиленої уваги з боку владних структур, політичних партій, науковців та громадськості. Забезпечення економічної безпеки є гарантом державної незалежності України, умовою її прогресивного економічного розвитку й зростання добробуту громадян.

У Конституції України чітко зазначено, що поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної безпеки є найважливішою турботою держави, справою всього українського народу.

Держава є основним суб'єктом економічної безпеки. Однак нині існують певні суперечності між окремими громадянами і державою, що проявляється у своєрідному конфлікті їхніх інтересів та породжує соціальну напругу. Насамперед, це пов'язано з тим, що держава може не тільки виступати гарантом економічної безпеки своїх громадян, але й сама бути для них джерелом загроз (знецінення грошових заощаджень, затримки з виплати заробітної плати тощо). Якщо держава створює для громадян загрозу, що перевищує ту небезпеку, від якої вона їх захищає, то зрозуміло, що така держава навряд чи викликати у них повагу. Більше того, вона не зможе бути й виразником національних економічних інтересів. Ситуація "скільки урядовців — стільки і різних розумінь національних інтересів" створює загрозу економічній безпеці України. Держава як гарант захисту національних економічних інтересів повинна досліджувати їх взаємодію, співвідношення пріоритетності, визначати механізми реалізації. Власне економічна безпека великою мірою досягається за рахунок створення інститутами влади ефек-

тивних механізмів захисту та реалізації національних економічних інтересів, пов'язаних із розвитком соціально орієнтованої національної економіки, забезпеченням соціально-політичної стабільності, консолідацією нації тощо.

Серед пріоритетних національних економічних інтересів можна виділити такі: створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально орієнтованої, потужної національної економіки; здійснення прогресивних економічних перетворень на базі власної моделі реформ; зростання добробуту українських громадян; вирішення державою соціальних питань.

Національні економічні інтереси невід'ємні від історії і національних традицій, системи господарювання, менталітету, культурних і духовних цінностей українського народу. Визначення і законодавче закріплення цих інтересів має першочергове значення, оскільки на їх основі формується стратегія економічної безпеки. Створення цілісної системи національних економічних інтересів передбачає формування відповідної нормативної бази та банку даних, проведення моніторингу та моделювання цих інтересів, гармонійне поєднання економічних інтересів особи, суспільства, держави.

Необхідність забезпечення економічної безпеки вимагає визначення індикаторів економічної безпеки, які характеризують соціально-економічне становище з позицій національних інтересів. Важливе значення мають порогові значення індикаторів, вихід за межі яких веде до руйнівних тенденцій в економіці та соціальній сфері. На підставі цих показників запроваджується моніторинг соціально-економічного стану, здійснюється моделювання ситуацій та вироблення механізмів попередження негативних явищ.

Важливими індикаторами економічної безпеки є загальний обсяг ВВП; темпи зростання ВВП; обсяги ВВП на душу населення; індекс диференціації доходів; рівень безробіття; темпи зростання промислового виробництва; сальдо експорту-імпорту; рівень інфляції; коефіцієнт природного приросту населення.

Враховуючи світову практику, можна з впевненістю сказати, що в Україні значна кількість індикаторів економічної безпеки вийшла за межі порогових значень. Це свідчить про реальну загрозу економічній безпеці і державності України. Невжиття відповідних заходів може призвести до краху всієї економічної системи, соціальних катаклізмів та національної катастрофи.

Одним з найважливіших завдань є створення надійної системи забезпечення економічної безпеки як складової цілісної системи гарантування національної безпеки України. Будується така система виходячи з цілей і принципів забезпечення економічної безпеки шляхом створення нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері економічної безпеки, визначення основних напрямків діяльності органів державної влади у цій сфері, формування відповідних органів забезпечення економічної безпеки та вироблення механізмів контролю і нагляду за їх діяльністю. Система забезпечення економічної безпеки складається з органів законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, які діють у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством. Необхідність виконання конституційних вимог щодо реалізації функцій держави, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки, вимагає розроблення і прийняття такого важливого державного документа як Стратегія економічної безпеки України. Цей документ покликаний стати стратегічним орієнтиром на наступні 10—15 років та закласти основи економічної безпеки і на більш тривалий період.

При розробці зазначеної Стратегії необхідно враховувати глобальні тенденції переходу до постіндустріального напрямку розвитку та формування так званого інформаційного суспільства. Ігнорування цих тенденцій, спричинених технологічним прогресом та інформаційною революцією, небезпечно тим, що Україна може стати жертвою інформаційно-технологічного колоніалізму, який несе у собі набагато більшу загрозу для державності,

ніж сировинний колоніалізм. Стратегія економічної безпеки України повинна, зокрема, включати:

- основні засади формування та підтримки функціонування системи забезпечення економічної безпеки України;

- характеристику внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці та моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи держави;

- критерії та індикатори економічної безпеки;

- характеристику національних економічних інтересів;

- заходи та механізми державної політики щодо забезпечення економічної безпеки на національному, регіональному і глобальному рівнях.

Слід зазначити, що стратегія економічної безпеки України може виявитись абсолютно неефективною, якщо державний апарат, який зобов'язаний втілювати її в життя, якісно не оновиться і не керуватиметься у своїх діях національними інтересами. Нині ж, як це не парадоксально звучить, саме урядовці, які покликані сприяти забезпеченню економічної безпеки, створюють для неї чи не найбільшу небезпеку. Тому забезпечити економічну безпеку України можна буде лише за умов якісного оновлення кадрового потенціалу, зміцнення всіх інститутів влади та завоювання ними довіри у народі, виховання управлінців-державників, які дбатимуть про розвиток та престиж своєї країни і захищатимуть її національні інтереси.

Надзвичайно важливо теоретичні дослідження та висновки підтверджувати практичними діями, що їх реалізують через розробку відповідних програм, що можуть бути впровадженими, якщо держава бажає забезпечити собі рівень економічної безпеки, який дозволяє зберегти її державність та суверенітет.

Усе викладене вище дозволяє зробити певні висновки:

1. Існує декілька підходів до визначення сутності економічної безпеки держави, тому формування Стратегії економічної безпеки України та розробка конкретних засобів її реалізації потребує чіткого ви-

значення терміну “економічна безпека” та переліку чинників, що впливають на неї як позитивно, так і негативно.

2. Ресурсно-функціональний підхід є оптимальним для визначення сутності економічної безпеки, бо враховує сучасні вимоги нестабільного середовища.

3. Оскільки сучасна Україна знаходиться у стані неповної стабільності, слід використовувати економічні методи управління для підвищення показників розвитку країни та зміцнення її економічної безпеки.

4. Необхідно звернути увагу на протиріччя між інтересами держави та населення, держави та її керівництва.

5. Чітке усвідомлення державних інтересів допоможе усунути вищезазначені суперечки та визначення пріоритетних напрямків економічної безпеки держави.

Дана проблема має досліджуватися й надалі, особливо у напрямку формування Стратегії економічної безпеки України.

Література

1. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия // Экономика Украины. – 1998. - № 10. –

С. 48-51.

2. Забродский В., Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы // Бизнес-информ. – 1997. - № 3. – С. 27-30.

3. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А. Олейникова. – М., 1997. – 228с.

4. Концепція економічної безпеки України. Ін-т екон. прогнозування. Кер. проекту В.М. Геєць. – К., 1996. – 63с.

5. Економічна безпека держави. Підручник для службовців державного управління./ Під ред. проф. Б.Кравченко. Інститут державного управління й самоуправління при Кабінеті Міністрів України. – К., 1994. – 140с.

6. Пастернак-Таранушенко Н. Результаты исследования путей обеспечения экономической безопасности// Экономика Украины – 1999 - № 2. – с.21-28.

7. Статистичний щорічник України за 2002 рік/ За ред. О.Г. Осауленка. Державний комітет статистики України. – К., “Консультант”, 2003.

Статья поступила в редакцию 06.01.2004

Ю.М. КАРАСЬОВА

ДонНТУ

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТРАНЗИТИВНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Мотивація праці в період переходу України до економіки сталого розвитку є одним з найважливіших факторів, вміле використання якого може сприяти розв'язанню всього комплексу соціально – економічних проблем, що існують в нашому суспільстві.

“Мотив” у перекладі з латинського “movere” означає “приводити до руху”, “штовхати”. Першоджерелом мотиву є потреби. Потреби людини – це нестача чогось, мотиви – це спонукання людини до чогось. Вважаємо за доцільне зазначити,

що потреба сама по собі не може бути мотивом поведінки, бо вона спроможна породити тільки неспрямовану активність, тобто можна вважати, що мотиви – це спрямовані потреби. Мотив є усвідомленою потребою. Однак мотив не можна ототожнювати з самою потребою, бо це її відображення, прояв. Представляється, що мотив це трансформована й конкретизована потреба. На основі однієї потреби звичайно виникає ціла сукупність мотивів. З іншого боку, схожі мотиви відповідають різним

©Ю.М. Карасьова, 2004